-यो धूमवान् स निरग्निरित्युदाहरणे निरग्निश्चायमित्युपनये तत्सत्त्वात् एवं निगमनेऽपि बोध्यम् ।

प्रतिज्ञासन्न्यास न० "पक्षप्रतिषेधे प्रतिज्ञातार्थापनयनं प्रतिज्ञासन्न्यासः" गौ०सू० उक्ते निग्रहस्थानभेदे विवृतञ्चेदं वृत्तौ "प्रतिज्ञासन्न्यासं लक्षयति । पक्षस्य स्वाभिहितस्य परेण प्रतिषेधे कृते सति तत्परिजिहीर्षया प्रतिज्ञातार्थस्यापनयनमपलाप इत्यर्थः यथा शब्दोऽनित्य ऐन्द्रियकत्वादित्युक्ते सामान्ये व्यभिचारेण परेण प्रत्युक्ते क एवमाह शब्दोऽनित्य इति ।

प्रतिज्ञाहानि न० "प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञा स्वदृष्टान्ते प्रतिज्ञाहानिः" गौ०सू० उक्ते निग्रहस्थानभेदे विवृतञ्चेदं वृत्तौ "प्रतिज्ञाहानिं लक्षयति प्रतिकूलो दृष्टान्तो यत्र स प्रतिदृष्टान्तः परपक्षः स्वः स्वीयः दृष्टान्तो यत्र स स्वदृष्टान्तः स्वपक्षः तथा च स्वपक्षे परपक्षधर्माभ्यनुज्ञा प्रतिज्ञाहानिः स्वयं विशिष्याभिहितपरित्याग इति फलितार्थः अपसिद्धान्तस्तु स्वयं विशिष्य नाभिधीयते इति नापसिद्धान्तसाङ्कर्य्यं सेयं पक्षहेतुदृष्टान्तसाध्यतदन्यहानिभेदात् पञ्चधा भवति यथा शब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्युक्ते प्रत्यभिज्ञया बाधितविषयोऽयमित्युच्चरिते अस्तु तर्हि घट एव पक्ष इति, एवं तत्रैव ऐन्द्रियकत्वादिति हेतोरनैकान्तिकत्वमिति प्रत्युक्ते अस्तु कृतकत्वादिति हेतुरिति, एवं पर्वतो वह्निमान् धूमादयोगोलकवदित्युक्ते दृष्टान्तः साधनविकल इति प्रत्युक्ते अस्तु तर्हि महानसवदिति, एवम् अत्रैव सिद्धसाधने च प्रत्युक्ते अस्तु तर्हि इन्धनवानिति अन्यहानिस्तु विशेषणहान्यादिः यथा तत्रैव नीलधूमादित्युक्तेऽसमर्थविशेषणत्वेन प्रत्युक्ते अस्तु तर्हि धूमादिति हेतुरित्यादि ।

प्रतितन्त्र न० प्रतिकूलं तन्त्रं शास्त्रम् प्रा०स० । स्वमतविरुद्धे शास्त्रे तन्त्रञ्चेतरेतराभिमतसम्बद्धस्यार्थस्योपदेशः शास्त्रमिति ।

प्रतितन्त्रसिद्धान्त पु० "समानतन्त्रसिद्धः परतन्त्रसिद्धः प्रतितन्त्रसिद्धान्तः" गौ०सू० उक्ते सिद्धान्तभेदे विवृतं चेदं वृत्तौ "प्रतितन्त्रसिद्धान्तं लक्षयति । समानशब्द एकार्थस्तेनैकतन्त्रसिद्ध इत्यर्थः स्वतन्त्रसिद्ध इति पर्य्यवसितोऽर्थः तथा च वादिप्रतिवाद्येकतरमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्य प्रतितन्त्रसिद्धान्त इति फलितार्थः । यथा मीमांसकानां शब्दनित्यत्वम् । उदाहृतं च भाष्ये यथा नासत आत्मलाभः नसत आत्महानं निरतिशया चेतनाः देहेन्द्रियमनःसु विषयेषु तत्तत्कारणेषु च विशेष इति सांख्यानाम् । पुरुषकर्मनिमित्तो भूतसर्गः कर्महेतवो दोषाः प्रवृत्तिश्च स्वगुणविशिष्टाश्चेतनाः असदुत्पद्यते उत्पन्नं निरुध्यते इति योगानाम्" ।

प्रतितर पु० प्रतितीर्य्यतेऽनेन प्रति+तॄ-करणे अप् । तरणसाधने नौकाचालनदण्डादौ सुश्रुतः ।

प्रतिताल पु० संगीतसा० उक्ते तालभेदे तल्लक्षणभेदादिकं तत्रोक्तं यथा "कान्तारः समराख्यश्च वैकुण्ठो वाञ्छितस्तथा । कथिताः शङ्करेणैव चत्वारः प्रतितालकाः । कान्तारः प्रतितालस्तु चन्द्रक्रीड़े द्रुतद्वयम् । दशाक्षरपदेनायं शृङ्गारे वर्त्तते रसे ।१ लघुद्रुतौ लघुश्चान्तो नृपताल उदाहृतः । रुद्रसंख्याक्षरपदः समरो वीरके रसे" ।२ "रुद्रत्रयस्तु वैकुण्ठे प्रतिताले समीरिताः । अर्कसंख्याक्षरैः पादो हास्ये त्रिपुटतालके" ।३ "वाञ्छितस्तृतीय ताले लघुरेको द्रुतस्तथा । त्रयोदशाक्षरैर्युक्तो रसेऽद्भुते प्रकीर्त्तितः" ।

प्रतिताली स्त्री प्रतिगता तालं गौरा० ङीष् । (चावि) तालकोद्घाटके यन्त्रभेदे हेमच० ।

प्रतितूणी स्त्री सुश्रुतोक्ते वातरोगभेदे "आवृत्य वायुः सकफो धमनीः शब्दवाहिनीः । नरान् करोत्यक्रियकान् मूकमिन्मिणगद्गदान् । अधिका वेदना याति वर्चोमूत्राशयोत्थिता । भिदन्तीव गुदोपस्थं सा तूणीत्युपदिश्यते । गुदोपस्थोत्थिता सैव प्रतिलोमविसर्पिणी । वेगैः पक्वाशयं याति प्रतितूणी तु सा स्मृता" । तूणीशब्दोऽति तत्र लक्षितवातरोगभेदे स्त्री ।

प्रतिदान न० प्रतिरूपं तुल्यरूपं दानम् प्रा०स० । विनिमये १तुल्यरूपदाने न्यस्तस्य द्रव्यस्य २प्रत्यर्पणे च अमरः ।

प्रतिदारण न० प्रति-दॄ+णिच्-आधारे ल्युट् । युद्धे शब्दमाला भावे ल्युट् । भेदने ।

प्रतिदिवन् पु० प्रतिदीव्यति दिव-कनिन् । प्रत्यहं १दीप्तिशीले सूर्य्ये त्रिका० अस्य भत्वेऽल्लोपे दीर्घविधौ परनिमित्तलोपरूपाजादेशस्य स्थानिवत्त्वाभावात् दीर्घः । प्रतिदीव्नः प्रतिदीव्नेत्यादि । शब्दरत्ना० प्रतिदीवन् इति शब्दान्तरं कृतं तत्र पृषो० । तत्रार्थे । [३१०१ पृ०दृश्यम् ।

प्रतिदृष्टान्तसम पु० गौ०सू० उक्ते जात्युत्तरभेदे जातिशब्दे

प्रतिद्वन्द्व न० प्रतिरूपं द्वन्द्वम् प्रा०स० । तुल्ययुद्धे मार्क०१९अ० ।

प्रतिद्वन्द्विन् त्रि० प्रतिद्वन्द्वमस्त्यस्य इनि । १तुल्यरूपे येन सह द्वन्द्वं युद्धं क्रियते २तस्मिंश्च ।